

CONDUCTES PROSOCIALS I RESPONSABILITAT SOCIAL UNIVERSITÀRIA: A LA RECERCA D'UN CERCLE VIRTUÓS?

CONDUCTAS PROSOCIALES Y RESPONSABILIDAD SOCIAL UNIVERSITARIA:

¿EN LA BÚSQUEDA DE UN CÍRCULO VIRTUOSO?

PROSOCIAL BEHAVIORS AND UNIVERSITY SOCIAL RESPONSIBILITY: IN THE SEARCH FOR A VIRTUOUS CIRCLE?

*Marina Cristina Alarcón Espinoza**

DOI: 10.7203/anuari.psicologia.19.2.99

Resum

Davant d'un context social amb dificultats associades a alts indicadors de violència, s'efectua una revisió bibliogràfica d'articles publicats fins a l'any 2017, amb les paraules clau conducta prosocial, programes d'intervenció i responsabilitat social, per tal de reflexionar respecte de la relació entre el desenvolupament de conductes prosocials i la responsabilitat social universitària (RSU). L'anterior ha permès plantejar la possibilitat de cercles virtuoses que juntament amb afavorir la prosocialitat en futurs universitaris, propicie que adults formats en RSU afavorisquen contextos de desenvolupament prosocials per a futures generacions.

Paraules clau: conducta prosocial, responsabilitat social, desenvolupament moral, eines socials, participació.

Resumen

Ante un contexto social con dificultades asociadas a altos indicadores de violencia, se efectua una revisión bibliográfica de artículos publicados hasta el año 2017, con las palabras clave conducta prosocial, programas de intervención y responsabilidad social a fin de reflexionar respecto de la relación entre el desarrollo de conductas prosociales y la responsabi-

* Académica. Departamento de Psicología, Universidad de la Frontera, Temuco. Chile.

Programa de doctorat en Psicologia de la Comunicació i el Canvi, UAB – UB, Barcelona, España. E.mail: <marina.alarcon@ufrontera.cl>.

dad social universitaria (RSU). Lo anterior ha permitido plantear la posibilidad de círculos virtuosos que junto con favorecer la prosocialidad en futuros universitarios, propicie que adultos formados en RSU favorezcan contextos de desarrollo prosociales para futuras generaciones.

Palabras clave: conducta prosocial, responsabilidad social, desarrollo moral, herramientas sociales, participación.

Abstract

Faced with a social context with difficulties associated with high violence indicators, a bibliographic review of articles published up to 2017, with the key words prosocial behavior, intervention programs and social responsibility, in order to reflect Regarding the relationship between the development of prosocial behaviors and university social responsibility (RSU). This has allowed to raise the possibility of virtuous circles that, together with favoring prosociality in future university students, encourage adults trained in RSU to favor prosocial development contexts for future generations.

Key words: prosocial behavior, social responsibility, moral development, social skills, participación.

Introducció

En un món globalitzat i en societats amb elevats índexs d'agressivitat, violència i individualisme en diferents contextos interpersonals, sorgeix la preocupació per millorar la qualitat de vida del conjunt de la societat, assumint que cada acció desenvolupada ha de tenir impactes en el curt, mitjà i llarg termini, més enllà de les fronteres dels països i dels límits temporals que assumim tenir.

Sobre aquest tema, ha estat creixent l'interès per propiciar el desenvolupament de conductes prosocials al llarg del cicle vital, per mitjà de la generació de programes d'educació en habilitats socials i educació cívica en contextos escolars, i s'han generat programes de responsabilitat social universitària (RSU), que entre els seus objectius han buscat propiciar pràctiques de participació i ciutadania en universitats, assumint que és en aquests espais on es formen els qui posteriorment han de prendre decisions en diversos contextos socials.

Aquest treball té com a objectiu la revisió de literatura respecte a programes d'intervenció que han buscat el desenvolupament de la conducta prosocial en la infantesa i/o adolescència, a fi de reflexionar respecte a la seua relació amb responsabilitat social universitària; s'ha considerat la necessitat que ambdues es potencien mútuament, s'han realitzat esforços sinèrgics que condueixen a una optimització del desenvolupament humà, i s'ha conformat entre si un cercle virtuós en què l'esforç d'una part aporte a l'altra i viceversa.

Per complir l'objectiu plantejat, s'han realitzat revisions bibliogràfiques en base de dades PsycINFO (APA) i Google Acadèmic fins a l'any 2017 amb les paraules clau conducta prosocial, programes d'intervenció i responsabilitat social universitària.

Desenvolupant conductes prosocials

La conducta prosocial és definida com una conducta voluntària dirigida a establir relacions positives, empàtiques, cooperatives i responsables, amb la finalitat de beneficiar altres persones (Inglés, Martínez, Valle, García i Ruiz, 2011). Ja siga amb o sense finalitats altruistes (Martí-Vilar, 2008).

La conducta prosocial es caracteritza per una cooperació social positiva, una correcta interacció social, l'ús d'estratègies adequades en la resolució de conflictes, el desenvolupament de l'empatia, l'autocontrol i la prevenció de futurs comportaments delictius i conductes agressives (Fernández, Benítez, Fernández, Justicia, i Justicia, 2011).

La recerca desenvolupada en els últims anys constata que el comportament prosocial és un factor facilitador de l'adaptació del subjecte desde la infància a l'edat adulta, que actua com a factor de protecció, ja que ajuda a reduir el risc de conductes agressives i altres conductes desadaptades en el funcionament psicossocial, així com la vulnerabilitat a la depressió, comportaments antisocials i l'abús de substàncies; o bé, desenvolupant el seu rol en la promoció de conductes adaptades en la relació amb els companys, rendiment acadèmic, autoeficàcia interpersonal i autoeficàcia empàtica (Mestre 2014a).

Ara bé, assumint tots els avantatges i aspectes positius que té el desenvolupament de conductes prosocials i els esforços dels diferents programes que busquen el seu desenvolupament tant a l'àmbit escolar com universitari, podem assenyalar que els seus resultats estan propiciant major participació, ciutadania i qualitat de vida en les nostres societats? Sembla que encara hi ha molt per construir o potser moltes pràctiques per revisar.

Sobre aquest tema, investigacions dels últims 30 anys han acordat considerar que les situacions són crucials per a fomentar, facilitar i modular la conducta prosocial. Si ben diversos autors han hipotetitzat i evidenciat el valor biològic i la base genètica de l'altruisme (element motivador associat a la resposta prosocial; actualment es considera que el context té un paper específic en el desenvolupament de la conducta prosocial i en la seua interactuació (Luengo, 2014).

Així, és necessari recordar que l'educació i, especialment l'educació moral i ciutadana, és un medi sociocultural que importa atendre des dels primers anys de vida de l'individu, com un procés il·limitat, subjectiu i objectiu alhora, que transcorre al llarg de tot el cicle vital dins de cada societat concreta (Lousado, Martí-Vilar i Martí, 2014).

Segons Garaigordobil (2014), per fomentar un increment de la conducta prosocial seria necessari promoure intervencions dirigides als pares (en la direcció de fomentar estils educatius basats en el suport, l'afecte, la comunicació i el control no autoritari de la conducta), així com programes en el context educatiu que inhibisquen les conductes violentes d'assetjament en totes les seues modalitats, programes que estimulen variables com l'empatia, la inclinació entre iguals, les emocions positives i el control d'emocions negatives.

En aquest sentit, Richaud (2014) planteja que encara que els estils parentals ofereixen un marc general capaç de promoure el desenvolupament de conductes positives en els infants, el comportament modelat pels adults significatius a través de certes pràctiques és molt important per al desenvolupament de comportaments específics en les xiquetes, xiquets i adolescents. El que en l'àmbit escolar és ressaltat por Lousado, Martí-Vilar i Martí (2014), en assenyalar que entre les variables que influeixen en el desenvolupament moral i cívic de l'infant hi ha: l'actitud i els estils educatius dels docents, la relació entre iguals, la cultura de l'aula, les expectatives mútues entre docents i estudiants, així com el context legal i «ocult» del sistema educatiu que respon a demandes socials específiques.

D'aquesta manera se subratlla el fet que el fenomen educatiu només pot interpretar-se d'una manera contextual, és a dir, considerant les societats concretes i històriques en les quals es desenvolupa i les concepcions de món i home que el sustenten. És a dir, el procés educatiu es dona en el marc d'una societat i d'una cultura i suposa la modificació dels actors involucrats. Es tracta de transformacions no efímeres, amb cert grau de perdurabilitat que afecten l'individu i la societat (Lousado, Martí-Vilar i Martí, 2014).

Aportacions cap a la Responsabilitat Social Universitària i des de la RSU

Plantejada llavors la rellevància del context en el desenvolupament de conductes prosocials, sorgeix la necessitat de preguntar-nos per la manera com el món adult aborda aquest desafiament, i en això, l'aportació que la responsabilitat social universitària puguentregar a fi de contribuir a majors nivells de participació, ciutadania i qualitat de vida de les nostres societats.

Actualment s'observen algunes intervencions que busquen contribuir al fet que espais familiars i escolars siguin nutritius i generadors d'experiències en quèxiquetes, xiquets i adolescents puguen observar i exercitar conductes prosocials, així mateix se subratlla la necessitat de reflexionar respecte a accions sustentables amb la naturalesa i amb els nostres semblants, com una realitat quotidiana, i reflexionar respecte a les experiències/aprenentatges obtingudes en el passat i a projectes de futur que s'autoqüestionen com les seues decisions

i conductes influeixen en la seua qualitat de vida comunitària, i es donen a si mateixes responsabilitats socials que de forma sinèrgica contribuïsquen a un cicle constant de bones pràctiques.

D'aquesta manera, Martí-Vilar (2008), aporta respecte a estratègies educatives que desenvolupen la reflexió sociomoral amb dilemes morals hipotètics o reals, que permeten reflexionar respecte a conflictes quotidians de valors o necessitats, en temes com les necessitats humanes, el medi ambient, el consum responsable, la diversitat cultural, la salut, el comerç just i/o la justícia distributiva. En contextos quotidians que afavorisquen la comunicació per mitjà del respecte, la confiança i la tolerància, és més important raonar respecte a les idees que arribar a establir certeses.

En aquests contextos, a més xiquetes, xiquets i adolescents haurien de tenir les oportunitats per a conèixer i regular les seues emocions, controlar els seus impulsos i desenvolupar la seua empatia per mitjà d'adults significatius que propicien maneres d'abordatge de conflictes respectuosos i moltes vegades protocolaritzats, que assumisquen aquesta labor com a fonamental tant a l'àmbit escolar com familiar.

Com aconseguir establir aquests espais en els nostres contextos educatius tant escolars com universitaris? Respondre a aquesta pregunta representa tot un desafiament organitzacional per a les institucions educatives, a fi que, com suggereix Martí-Vilar (2008), s'aconseguisca implicar tota la comunitat, s'adopte un enfocament ampli i obert, es promoga el pensament crític i innovador, s'impulse la participació, i es millore la col·laboració del centre educatiu i d'aquest amb el seu entorn.

Aquests desafiaments són molt valuosos de considerar a fi d'efectivament aconseguir una sinergia que busque millorar la qualitat de vida global de les nostres comunitats, i propicie d'aquesta manera un cercle virtuós que permeta generar al llarg del cicle de vida contextos de desenvolupament propiciadors del desenvolupament de conductes prosocials, recordant que recerques sobre la conducta prosocial i les variables implicades desenvolupades per Mestre (2014b) suggereixen que les emocions positives, com l'empatia juntament amb la capacitat d'autocontrol i regulació emocional, són les que prediuen en major mesura la conducta prosocial en els últims anys de la infància i l'adolescència. I si això resulta efectiu, podríem esperar que les persones arribaren a la formació universitària amb una base i un major interès a construir efectivament universitat, com una forma quotidiana d'interessar-se pel desenvolupament dels seus contextos de vida. D'aquesta manera el rol de la RSU no seria el d'inserir els joves en una «nova forma» de fer les coses, sinó en el de donar continuïtat a un projecte personal i col·lectiu de vida en el qual ara han d'aportar com a adults.

Reflexions finals

Portar a la quotidianitat les conductes prosocials dels membres de cada comunitat escolar i universitària, que interessats pels seus semblants i el seu entorn, actuen als seus territoris, cultures i èpoques a fi d'aportar a un desenvolupament humà centrat en el benestar de les persones, es considera una important inversió en la qualitat de vida d'aquestes persones i comunitats.

En l'anterior, les universitats tenen ben bé dos grans rols, com a formadores de professionals que propicien conductes socialment responsables en les futures generacions i com a receptores de joves de les seues comunitats que busquen una formació professional integral que comporte tant beneficis personals com comunitaris.

D'aquesta manera, les universitats inserides en els contextos en què es desenvolupen, i entenen la «Responsabilitat Social Universitària com la capacitat que té la Universitat com a institució de difondre i posar en pràctica un conjunt de principis i valors, per mitjà de quatre processos claus: gestió, docència, recerca i extensió» (Martí-Noguera i Martí-Vilar, 2013), tindrien una vinculació amb el medi naturalment establerta, que podria reflectir-se en les seues pràctiques de la manerasegüent:

En l'àmbit de la gestió, qüestionant respecte a la necessitat que els cosos normatius i els procediments de decisió d'eleccions d'autoritats i protocols d'abordatge de conflictes, consideren les necessitats de participació i pràctiques ciutadanes que tota societat requereix, fent present que com assenyalen, Martí-Noguera i Martí-Vilar (2013), la Universitat deu autopercebre's com una comunitat en una altra comunitat, doncs no són les institucions les que es fan responsables socialment sinó les persones que les conformen les que adopten ser responsables en la seva funció.

En l'àmbit de la docència, mostrant la necessitat de reflexionar i implementar processos on es practique l'autoregulació d'emocions i conductes, protegint el desenvolupament quotidià de l'empatia i la prosocialitat en els membres de la comunitat en l'atrasca d'ensenyament-aprenentatge quotidià i en la cultura institucional. Emfatitzant el rol de futurs professionals (adults) i la seua aportació al desenvolupament de comportaments psicosocials en infants al seu càrrec.

En l'àmbit de la investigació, juntament amb generar recerques i publicacions a l'àrea, ressaltar la necessitat que aquestes recerques protegissen èticament les necessitats, temps i cultura de les comunitats, impliquen una aportació per a aquestes i siguen els seus resultats efectivament considerats en el moment de prendre decisions en polítiques públiques, i nodrisquen amb noves preguntes de recerca als qüestionaments que la política pública requereix respondre, en benefici de les persones.

En l'àmbit de l'extensió, generant espais perquè els resultats/ productes de les recerques siguin aprofitats en organitzacions de la comunitat i establint vincles perquè les observacions i aportacions que pogueren realitzar les persones, famílies i organitzacions sobre aquest tema siguin considerades en futures recerques i/o reformulacions de programes implementats.

Juntament amb l'anterior, s'estima rellevant visualitzar la importància de la quotidianitat de les relacions humanes, i de com pràctiques concretes influeixen en processos relacionals a curt, mitjà i llarg termini. Sobre aquest tema, en els diversos contextos educatius sembla necessari abordar l'eix competitivitat versus cooperació i com pràctiques i discursos són coherents entre si i concordes al desenvolupament prosocial ja descrit. En aquest sentit, Cava (2006), planteja la influència recíproca entre la conformació i funcionament de les famílies, la cria dels fills i la vida en societat, elements que són també presents als centres de formació tant escolars com universitaris.

Així mateix, una societat en permanent canvi requereix lideratges més participatius i respectuosos amb els contextos a fi de crear ponts entre diversos contextos de desenvolupament. En això, la prosocialitat s'observa com un atribut central del lideratge. Pel que s'ha dit adés, Cirera i Izquierdo (2016), planteja que el líder es guanya l'apel·latiu de prosocial gràcies al seu esforç d'autoregulació, que li permet saber com tractar els seus pensaments, els seus sentiments, les seues actituds i les seues accions; i promou al seu torn que cada persona es convertisca en líder prosocial, i transcendisca la seua influència més enllà del grup inicial.

Els aspectes assenyalats i possibles de realitzar a fi de contribuir a les nostres comunitats es consideren un fort antídoto contra el que inicialment ha motivat el desenvolupament d'aquest text, referit a la necessitat d'abordar les conductes violentes en diferents contextos, ja que com assenyalava Buelga i Moreno-Ruiz (2007), la violència escolar impacta en el funcionament i en les funcions de l'escola i desmoralitza i desmotiva els diversos actors, amb la qual cosa es desvirtuen els objectius prioritaris d'ensenyament – aprenentatge atès que les persones es focalitzen en pautes de disciplina i en els qui no les compleixen. Després, plantejar climes socials generadors de prosocialitat ha de tenir efectes positius no solament en les nostres formes de convivència, sinó també en l'assoliment d'objectius acadèmics.

D'aquesta manera, educar emocionalment i en valors ha de tenir impacte en la formació d'adults socialment responsables que, com assenyalen Martí-Noguera, Martí-Vilar i Almerich (2014), puguen aportar com a professionals qualificats des de la seua formació universitària. Sobre aquest tema és prioritari afavorir el desenvolupament d'una ciutadania participativa, igualitària i amb un marcat èmfasi en l'aspecte social (Martí-Noguera i Martí-Vilar, 2015).

Referències

- Buelga, S., i Moreno-Ruiz, D. (2007). Projecte d'investigació-acció: violència escolar i integració social. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 11, 11-23. <<http://roderic.uv.es/handle/10550/21762>>.
- Cava, M. (2006). De la violència escolar a la convivència pacífica: elements clau en la intervenció. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 11(1), 25-36. <<http://roderic.uv.es/handle/10550/21768>>.
- Cirera, M., i Izquierdo, C. (2016). Lideratge Prosocial i Acció Col·lectiva: Anàlisi sumari de l'experiència spring. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 85-94. doi: 10.7203/anuari.psicologia.17.1.85
- Fernández, M.; Benítez, J.; Fernández, E.; Justicia, F., i Justicia, A. (2011). Desarrollo de la competencia social y prevención del comportamiento anti-social en niños de 3 años, *Infancia y Aprendizaje*, 34(3), 337-347. <<http://dx.doi.org/10.1174/021037011797238603>>.
- Garaigordobil, M. (2014). Conducta prosocial: el papel de la cultura, la familia, la escuela y la personalidad. *Revista Mexicana de Investigación en Psicología*, 6(2), 146-157.
- Inglés, C. J.; Martínez-González, A. E.; Valle, A.; García-Fernández, J. M., i Ruiz-Esteban, C. (2011). Conducta prosocial y motivación académica en estudiantes españoles de Educación Secundaria Obligatoria. *Universitas Psychologica*, 10(2), 451-465.
- Luengo, P. B. (2014). Desde enfoques basados en el déficit hacia enfoques basados en las potencialidades: El desarrollo del comportamiento prosocial y sus antecedentes en la adolescencia. *Revista Mexicana de Investigación en Psicología*, 6(2), 158-165.
- Lousado, D.; Martí-Vilar, M., i Martí, J. J. (2014). Educación y género: dos ejes de la ciudadanía. *Postconvencional*, 7-8, 3-18. <<http://roderic.uv.es/handle/10550/37543>>.
- Martí-Vilar, M. (2008). Las necesidades humanas desde la psicología moral. *Papeles*, 102, 89-101.
- Martí-Noguera, J., i Martí-Vilar, M. (2013). Una década de Responsabilidad Social Universitaria en Iberoamérica. *Revista Española del Tercer Sector*, 25, 145-162.
- Martí-Noguera, J.; Martí-Vilar, M., i Almerich, M. (2014). Responsabilidad social universitaria: influencia de valores y empatía en la autoatribución de comportamientos socialmente responsables. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 46(3), 160-168.
- Martí-Noguera, J., i Martí-Vilar, M. (2015). Responsabilidad social en la educación básica y superior: una perspectiva desde el espacio iberoamericano. *Revista de Educação. PUC-Campinas*, 20(1), 27-39.

Richaud, C. (2014). Algunos aportes sobre la importancia de la empatía y la prosocialidad en el desarrollo humano. *Revista Mexicana de Investigación en Psicología*, 6(2), 171-176.

Data de recepció: 06-06-2017

Data d'acceptació: 18-04-2018